

Вавіна Л.С.

ОСНОВНИ ФАКТОРИ АКТИВІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

На сучасному етапі центральною фігурою навчально-виховного процесу стає дитина — мовленнєва особистість. Для підвищення якості роботи з розвитку мовлення дитини з порушеннями зору у дошкільному закладі є створення мовленнєво-розвивального середовища, спрямованого на ефективний виховний вплив, формування у неї активного пізнавального ставлення до навколишнього світу й до явищ рідної мови і мовлення.

Розкриваються наступні фактори активізації мовленнєвого розвитку дошкільників з порушеннями зору: вимоги до мовлення педагога і батьків; вибір ефективних методів і прийомів керівництва розвитком різних сторін мовлення дітей; спеціальне облаштування середовища; особистісно-орієнтований підхід до кожної дитини.

Ключові слова: дошкільник з порушенням зору, мовленнєва особистість, фактори активізації, мовленнєвий розвиток.

Вавина Л.С.

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ АКТИВИЗАЦИИ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ

На современном этапе центральной фигурой учебно-воспитательного процесса становится ребёнок — речевая личность. Для повышения качества развития речи ребёнка с нарушением зрения в дошкольном учреждении необходимо создание речевой развивающей среды, направленной на формирование у него активного познавательного отношения к окружающему миру, явлений родного языка и речи.

Раскрываются следующие факторы активизации речевого развития дошкольников с нарушениями зрения: требования к речи педагога и родителей; выбор эффективных методов и приемов руководства развитием разных сторон речи ребёнка; специальное оборудование; личностно ориентированный подход к каждому ребенку.

Ключевые слова: дошкольник с нарушенным зрением, речевая личность, факторы активации, речевые развитие.

Ludmyla Vavina

THE MAIN FACTORS OF ENHANCING SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN WITH VISUAL IMPAIRMENTS

At the present stage, the central figure in the educational process becomes child — speech personality. To improve the quality of speech development of a child with visual impairment in preschool is necessary to create speech developing environment, aimed at forming active cognitive relation to the world, the phenomena of the native language and speech.

Reveals the following factors enhancing speech development in preschoolers with visual impairments: Speech requirements for teacher and parents; choice of

effective methods and techniques for managing the development of various aspects of the children's speech; special arrangement of the environment; student-centered approach to each child.

Keywords: *preschooler with visual impairments, speech personality factors activation, speech development.*

На сучасному етапі центральною фігурою навчально-виховного процесу стає дитина — мовленнєва особистість. Допомогти їй повноцінному становленню може лише природне мовленнєво-розвивальне середовище, в якому дитина отримує зразки рідної мови і культури мовлення, де не гальмується її мовленнєва активність.

Важливим фактором підвищення якості роботи з розвитку мовлення дітей з порушеннями зору у дошкільному закладі є створення мовленнєво-розвивального середовища, спрямованого на ефективний виховний вплив, формування у дітей активного пізнавального ставлення до навколишнього світу й до явищ рідної мови і мовлення.

На основі проведених в Україні психолого-педагогічних досліджень [1; 2; 3; 4] можна виділити наступні основні фактори активізації мовленнєвого розвитку дошкільників з порушеннями зору в умовах спеціального навчального закладу:

- мовлення педагога і батьків;
- вибір ефективних методів і прийомів керівництва розвитком різних сторін мовлення дітей дошкільного віку;
- спеціальне облаштування середовища кожної вікової групи;
- особистісно-орієнтований підхід до кожної дитини.

Одним з найважливіших факторів є **грамотне мовлення та поведінка педагога**, адже саме педагог закладає основи культури дитячого мовлення, формує основи мовленнєвої компетентності дітей. Мовлення педагога дошкільного навчального закладу має як корекційно-навчальну, так і виховну спрямованість.

Щодо особи педагога, то чи не найважливішим є вміння поєднати в собі різні якості, важливі для становлення особистості дошкільника з порушеним зором функції: бути партнером по спілкуванню, довіреною особою, джерелом нової інформації, експертом і навіть психотерапевтом, який має визначати, що і чому дало збій в організмі та психіці дитини і вчасно їй допомогти. Важливе завдання педагога спеціального дошкільного навчального закладу — задіяти можливості дитини, яка має ту чи іншу ваду зору, відкрити для неї власні життєві сили, наповнити її відчуттям власної спроможності. Бачити не лише всіх, а й кожного — мистецтво і наука, які необхідно опанувати, щоб допомогти дитині з порушеним зором самореалізуватися, саморозвиватися, дотримуватися безпечних умов життєдіяльності.

Головним для мовлення педагога є якісний його мовний зміст, який забезпечує успішність формування мовлення дітей. Мовлення педагога — відображення його внутрішнього світу, частина професійної культури, тому має характеризуватися наступними якостями:

- *правильність* — відповідати мовним орфоепічним нормам. Слухаючи педагога, діти не повинні відволікатися від змісту, смислу мовлення через неправильну вимову або нестандартно побудовані фрази;
- *точність* — точне мовлення, в якому адекватно відображається дійсність та однозначно позначається словом те, що має бути сказано;
- *логічність* — наявність у висловлюванні трьох смислових компонентів: початок, основна частина і закінчення висловлювання. Також важливим є вміння педагога правильно, грамотно, логічно поєднувати між собою всі фрази і частини свого висловлювання;
- *чистота* — відсутність у мовленні елементів, нехарактерних для літературного мовлення. Забруднює мовлення педагога й невиправдане вживання ним запозичених слів, діалектних, жаргонних та сленгових виразів;
- *виразність* — така особливість мовлення, яка захоплює увагу і викликає у дітей інтерес до предмету вивчення, створює атмосферу для емоційного співпереживання;
- *багатство* — про нього судять за кількістю слів та їх смисловою насиченістю. Це лексичне і семантичне багатство мовлення. Існує й синтаксичне поняття багатства мовлення — це використання різних за структурою фраз (речень): простих і складних, повних і неповних, складносурядних і складнопідрядних, безсполучникових тощо. Багатство мовлення прямо залежить від рівня загальної культури, ерудиції, начитаності людини;
- *доречність* — вживання в мовленні одиниць, які відповідають ситуації та умовам спілкування. Доречність вимагає від педагога гнучкості мовленнєвої поведінки: вміння визначати правильність і доцільність слів, форм і зворотів, їх смислових відтінків, завчасно передбачати роботу з їх засвоєння.

Ці вимоги ставляться й до мовлення батьків.

Відбір ефективних **методів і прийомів керівництва мовленнєвим розвитком дітей** залежить від особливостей мовленнєвого досвіду дітей з порушеннями зору кожної вікової групи. Важливою умовою педагогічного керівництва є спрямованість на розвиток пріоритетних ліній мовленнєвого розвитку дітей на кожному віковому етапі. У сучасних дослідженнях лінія мовленнєвого розвитку визначаєть-

ся мовленнєвою компетенцією, яка формується вже на етапі дошкільного дитинства [5].

Мовленнєва компетенція — це вміння дитини практично користуватися рідною мовою у конкретній ситуації спілкування, використовуючи мовленнєві, немовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення в їх сукупності. Мовленнєва компетенція включає наявність лексичної, граматичної, фонетичної, діалогічної і монологічної складових:

- *лексична компетенція* — передбачає наявність певного запасу слів у межах вікового періоду, вміння дитини вживати образні вирази, приказки, прислів'я, фразеологізми. Її змістову лінію складає активний і пасивний словник в межах віку: синоніми, антоніми, омоніми, споріднені та багатозначні слова, образні вирази. За кількісною і якісною характеристикою словник дитини має дозволяти їй легко і невимушено спілкуватися з дорослими й однолітками, підтримувати розмову на будь-яку тему в межах своєї компетенції;
- *граматична компетенція* передбачає набуття навичок утворення і правильного вживання різних граматичних форм. Її змістову лінію складає морфологічна будова речення, яка включає майже всі граматичні форми, синтаксис і словотворення. У дітей закладається вміння оперувати синтаксичними одиницями, здійснювати свідомий вибір мовних засобів в конкретних умовах спілкування;
- *фонетична компетенція* передбачає розвиток мовного слуху, на основі якого відбувається сприймання і розрізнення фонологічних засобів мови; опанування засобами звукового виразного мовлення;
- *діалогічна компетенція* вимагає сформованості діалогічних умінь, які забезпечують конструктивне спілкування з довіллям. Її змістовий бік — діалог між оточуючими дорослими і дитиною, між двома дітьми, розмовне мовлення;
- *монологічна компетенція* — передбачає сформованість вміння слухати і розуміти тексти, переказувати, будувати самостійні зв'язні висловлювання різних типів. Це вміння формується на основі елементарних знань про структуру тексту і типи зв'язків у ньому [5].

Продуктивний мовленнєвий розвиток дитини з порушеннями зору старшого дошкільного віку може відбутися лише в процесі вільної і самостійної діяльності у **спеціально організованому розвивальному середовищі**. Під середовищем (тобто, оточенням) розуміється сукупність природних, предметних та соціальних умов, в яких дити-

на зростає, продовжує опановувати знання, накопичувати власний досвід співжиття, ставати компетентною особистістю з притаманними лише їй індивідуальними особливостями. Для цього важливо забезпечувати збалансованість різних компонентів середовища як зовнішніх, так і внутрішніх умов розвитку дошкільника.

До зовнішніх умов відносяться ті компоненти середовища, які не гальмують природну життєдіяльність дитини, а сприяють її вияву, реалізації, становленню, вдосконаленню. Насамперед, меблі і приладдя в кімнаті мають бути розташовані таким чином, щоб забезпечити дітям вільне пересування, сприяти безпеці (наприклад, необхідно уникати довгих прямих доріжок, які заохочують малят до біганини; миючі засоби та інші небезпечні речовини мають знаходитися у недоступних для дітей місцях тощо). В груповій кімнаті має бути достатня кількість столів і стільців для навчальних занять і годування дітей, проте їм не слід загромаджувати зайвими меблями, предметами. В ній має бути якомога більше вільного простору, повітря і світла. Меблі прості, зручні, красиві, світлих і м'яких тонів. Розміри всіх меблів пристосовані до зросту дітей і розставлені з урахуванням освітленості приміщення.

Добре прикрашають інтер'єр і створюють затишок різноманітні твори декоративно-прикладного мистецтва, кераміка, естампи, вази, іграшки та вироби дітей. Використовуючи ці прикраси для оформлення групової кімнати, необхідно підбирати їх так, щоб вони гармонували один з одним та з усією обстановкою в кімнаті. Слід уникати надмірності, періодично оновлювати інтер'єр, робити нескладну перестановку меблів.

Стіни приміщення групової кімнати варто пофарбувати у пастельні тони, щоб вони не втомлювали зір дітей. Колір завдяки відображальній та поглинаючій здатності спроможний коригувати дію світла. Будь-яка форма сприймається краще тоді, коли один її бік освітлений, а інший знаходиться в тіні. Такий світловий контраст має бути врахований під час фарбування стін та вибору штор на вікна, розміщення дидактичних матеріалів для індивідуальної роботи з дітьми зі зниженою гостротою зору.

На групових та індивідуальних заняттях наочні посібники використовуються залежно від стану зору кожної дитини: враховуються розміри демонстраційного матеріалу, відстань, кут розміщення та освітленість. Так, для дітей з високою короткозорістю та змінами очного дна використовуються світлі малюнки на темному фоні; для дітей з атрофією зорового нерва — темні малюнки на світлому фоні.

З корекційно-розвивальною метою на заняттях в спеціальному дошкільному закладі широко використовуються настільні дидакти-

чні ігри. Їх також слід підбирати індивідуально відповідно до гостроти зору, його фіксації та інших показників стану зорових функцій дитини.

Предметні малюнки для занять слід також класифікувати за розміром до 2-ох і більше см з тим, щоб правильно використовувати їх залежно від гостроти зору дитини.

Як правило, на кожному занятті застосовуються фронтальні та індивідуальні форми роботи. Використовуючи спільний для всіх дітей групи зміст навчального матеріалу, слід врахувати пізнавальні та зорові можливості кожної дитини. Тих, у кого різко знижена гострота зору, доцільно розмістити ближче до дошки чи до екрану комп'ютера, спеціально підібрати для них набори роздаткових матеріалів.

До внутрішніх умов відноситься особистісне зростання дошкільника: розширення його світогляду, інтересів і потреб, проявів самосвідомості, довільної поведінки, переживань, вдосконалення особистісних якостей.

Особистісно зорієнтований підхід до виховання і навчання як системний цілісний підхід погано вписується в схему «предметного навчання», оскільки роз'єднує уявлення дошкільника, продукує клаптеві враження про світ, призводить до того, що у нього не формується цілісна картина світу в усіх зв'язках та суперечностях, дитина отримує спрощені, нечіткі, розпливчасті, фрагментарні уявлення про навколишній світ. Тому заняття як форма цілеспрямованої та унормованої діяльності дошкільників спеціального закладу не повинна домінувати в навчально-виховному та корекційно-реабілітаційному процесі. Пріоритети слід надавати спілкуванню, спостереженням, обговоренням, творчій самостійній грі, практичній діяльності.

Дитина з порушеннями зору має жити, зростати, розвиватися у найбільш відповідному їй природі і стану зору темпі. Дошкільник з повільним темпом починає комплексувати, бо його постійно педагог підганяє, негативно оцінює («Знову не встиг! Зробив останнім! Не уважний!»). Це негативно позначається на темпах і характері його особистісного зростання, спричиняє різного роду фобії. Не слід оцінювати як позитивне чи негативне те, що дитина одержала у спадок від природи і що становить її індивідуальне обличчя та практично не залежить від власних зусиль.

Середовище ставатиме більш розвивальним, якщо педагог частіше порівнюватиме дітей не між собою за статтю, здібностями, темпераментом, а із ними ж — учорашніми, сьогоднішніми, завтрашніми. Такий підхід є значно конструктивнішим, оскільки вказує на динаміку, окреслює можливості, спирається на людську гідність.

Щоб дитина могла зосередитися на життєвих проблемах, сконцентрувати увагу на тих чи інших враженнях та відчуттях, середовище, яке її оточує, має бути спокійним — у міру тихим, негучним, таким, що не пригнічує психічні процеси. Наявність у середовищі великої кількості стресорів, подразників, шумів негативно позначається на делікатній природі дитини, яка знаходиться в умовах зорової депривації, характері її активності. Тому загальна тональність мовлення педагога має відповідати умовам середовища, словесні звернення й оцінки мають бути виваженими і зрівноваженими, зауваження — спокійними, навіть з відтінком гумору.

Педагог має пристосовуватися до природи дошкільника з вадами зору, а не пристосовувати природу різних дітей до свого характеру, не вважати себе «хазяїном» дитини, а вчитися у неї, у природи, не наполягати, не залякувати дитину, а тактовно залучати її до дії, зацікавлювати нею, розуміти, що рухливість є важливою умовою повноцінного фізичного розвитку дитини. Тому варто дозволяти їй частіше змінювати позу, місце виконання завдання, вільно пересуватися у межах простору кабінету, групової кімнати, не пригнічувати активність дитини.

Оскільки оцінка авторитетного дорослого є надзвичайно важливою для становлення дошкільника як особистості, педагогу доцільно більше уваги приділяти як процесу оцінювання, так і зусиллям кожної дитини, вкладеним у виконання завдання, особистісному її внеску у загальну справу. Оцінка педагога має бути об'єктивною, мотивованою, зрозумілою, вказувати на недоліки й водночас бути оптимістичною. Для дитини дошкільного віку важливо, щоб вербалізоване судження збігалось з мімікою педагога, не розходилося з нею.

Неможливо вичерпати усіх можливих факторів упровадження особистісно-орієнтованої моделі дошкільної освіти дітей зі зниженим зором. Проте вкрай важливо допомогти їм повноцінно розгорнути у мовленнєво-розвивальному середовищі спеціального дошкільного закладу своє особистісне буття, зародити зерна життя у дитячій спільноті.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. — К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 1999. — 70 с.
2. Богущ А. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах : підручн. / А. Богущ. — 2-ге вид. — К. : Видавн. Дім «Слово», 2008. — С. 117-193.
3. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : навч.-метод. посіб. / А. М. Гончаренко. — К. : Світлич, 2009. — 160 с.
4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні : наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О. Л. Кононко. — К. : Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. — 243 с.

5. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Т. О. Піроженко. — Тернопіль : Мандрівець, 2010. — 152 с.
6. Савченко О. Я. Навчально-розвивальний потенціал освітнього середовища / О. Я. Савченко // Дидактика початкової освіти. — К. : Грамота, 2012. — С. 153- 157.

Referenses:

1. (1999). *Bazovyy komponent doshkilnoyi osvity v Ukrayini* [The basic component of preschool education in Ukraine]. «Doshkilne vykhovannya»
2. Bohush, A. (2008). *Metodyka navchannya ditej ukrayinskoyi movy v doshkilnykh navchalnykh zakladax* [Methods of teaching children of the Ukrainian language in pre-school programs]. Kyiv: Vydavn. Dim «Slovo».
3. Honcharenko, A. M. (2009). *Rozvytok movlennyevoyi kompetentnosti starshykh doshkilnykiv* [The development of linguistic competence of senior preschool children]. Kyiv: Svitych.
4. Kononko, O. L. (Ed.). (2003). *Komentar do Bazovogo komponenta doshkilnoyi osvity v Ukrayini* [Comment on the basic components of preschool education in Ukraine]. Kyiv: «Doshkilne vykhovannya»
5. Pirozhenko, T. O. (2010). *Komunikatyvno-movlennyevyj rozvytok doshkilnyka* [Communicative and language development of the preschool child]. Ternopil: Mandrivets.
6. Savchenko, O. Y. (2012). *Navchalno-rozvyvalnyj potencial osvitnogo seredovyshha* [Educational and developmental potential of educational environment]. Kyiv: Hramota

УДК: 376-056.26: 371.212+371.212-056.26

Жук В. В.

ОСОБЛИВОСТІ АДАПТУВАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ ДО УМОВ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена проблемі створення сприятливого соціального середовища у закладах з інклюзивною формою навчання, в яких отримують освіту діти з порушеннями слуху. Розглянуто питання комфортності перебування дітей у колективі; взаємин між дітьми з порушенням та збереженим слухом; бачення батьками труднощів в адаптації дітей з порушеннями слуху у середовищі однолітків з типовим розвитком та шляхів їх подолання.

Ключові слова: діти з порушеннями слуху, інклюзивне навчання, соціальне середовище, адаптація, освіта дітей з порушеннями слуху

Жук В. В.

ОСОБЕННОСТИ АДАПТАЦИИ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ СЛУХА К УСЛОВИЯМ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Статья посвящена проблеме создания благоприятной социальной среды в учреждениях с инклюзивной формой обучения, в которых получают образование дети с нарушениями слуха. Рассмотрены вопросы комфорт-